

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΟΜΑΔΑ Α΄

ΘΕΜΑ Α1

A.1.1.

1. (Σ)
2. (Σ)
3. (Λ)
4. (Σ)
5. (Λ)

A.1.2.

α. Κλήριγκ : Ένα από τα μέτρα κρατικού παρεμβατισμού που έλαβε η ελληνική κυβέρνηση για την αντιμετώπιση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης που έφτασε και στην Ελλάδα το 1932. Ειδικότερα, στο εξωτερικό εμπόριο κυριάρχησε προοδευτικά η μέθοδος του διακανονισμού «κλήριγκ». Οι διεθνείς συναλλαγές δεν γίνονταν, δηλαδή, με βάση το μετατρέψιμο συνάλλαγμα αλλά με βάση διακρατικές συμφωνίες που κοστολογούσαν τα προς ανταλλαγή προϊόντα και φρόντιζαν να ισοσκελίσουν την αξία των εισαγωγών με την αντίστοιχη των εξαγωγών, στο πλαίσιο ειδικών λογαριασμών. Για μια χώρα, όπως η Ελλάδα, όπου οι συναλλαγές με το εξωτερικό ήταν έντονα ελλειμματικές, η διαδικασία αυτή, πέρα από τα αρνητικά, είχε και θετικά στοιχεία.

(Βλ. σχετ. «Η κρίση του 1932» - σελ.54 του σχολικού βιβλίου)

β. ΟΥΛΕΝ : Μια από τις ξένες εταιρείες που έκαναν επενδύσεις σε έργα υποδομής στην Ελλάδα κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, εξαιτίας των συνεπειών του Μικρασιατικού Πολέμου (άφιξη προσφύγων). Ειδικότερα, το πολεοδομικό συγκρότημα της Αθήνας, για παράδειγμα, ξεπέρασε, με την έλευση των προσφύγων, το 1.000.000 κατοίκους και, φυσικά, δεν μπορούσε πλέον να υδρεύεται με το χρονολογούμενο από τους ρωμαϊκούς χρόνους Αδριάνειο Υδραγωγείο. Τη λύση του ζητήματος ανέλαβε το 1925 η αμερικανική εταιρεία ΟΥΛΕΝ, με την κατασκευή του φράγματος και της τεχνητής λίμνης στο Μαραθώνα

(Βλ. σχετ. «Οι μεγάλες επενδύσεις» - σελ. 53 του σχολικού βιβλίου)

γ. Κόμμα Γ. Θεοτόκη: Ένα από τα αντιβενιζελικά κόμματα. Ήταν πιο μετριοπαθές από το ραλλικό και το Εθνικό κόμμα, και ζητούσε να διορθώσει αυτά που θεωρούσε λάθη των Φιλελευθέρων. Συμφωνούσε με την πάση θυσία αύξηση των εξοπλισμών και ζητούσε φορολογικές ελαφρύνσεις για τους μικροεισοδηματίες. Από το κίνημα στο Γουδί έως τη συνταγματική κρίση του 1915, μεταξύ των αντιβενιζελικών κομμάτων το θεοτοκικό κόμμα είχε τη μεγαλύτερη εκλογική βάση, και έτσι αποτέλεσε τον πυρήνα των Αντιβενιζελικών.

(Βλ. σχετ. «Το κόμμα του Γ. Θεοτόκη ... Αντιβενιζελικών» - σελ. 93 του σχολικού βιβλίου).

ΘΕΜΑ Α2

A.2.1.

Για τις προσφυγικές αυτές μετακινήσεις οι ιστορικές πηγές είναι πολύ περιορισμένες, γιατί οι ιστοριογράφοι και οι περιηγητές της εποχής ασχολήθηκαν κυρίως με τα πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα του Αγώνα. Η σημασία τους όμως ήταν πολύπλευρη για την ιστορία του τόπου: διαμόρφωσαν το δημογραφικό χάρτη της ανεξάρτητης Ελλάδας και συνετέλεσαν στη γνωριμία και την πνευματική αλληλεπίδραση των Ελλήνων μεταξύ τους. Έτσι, η διαδικασία συγκέντρωσης και συγχώνευσης των ελληνικών πληθυσμών, σε αντίθεση με το γεωγραφικό κατακερματισμό τους στα χρόνια της τουρκοκρατίας, βοήθησε στη συγκρότηση του νέου ελληνικού κράτους.

(Βλ. σχετ. «ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 19ο ΑΙΩΝΑ» - σελ. 116 του σχολικού βιβλίου)

A.2.2.

Μετά την παραίτησή (12 Σεπτεμβρίου 1906) του Πρίγκιπα Γεωργίου από τη θέση Του Ύπατου Αρμοστή της Κρήτης, ο βασιλιάς της Ελλάδας Γεώργιος Α' υποδεικνύει για την ίδια θέση τον Αλέξανδρο Ζαΐμη. Το Κρητικό Ζήτημα είχε πλέον εισέλθει στη φάση της οριστικής του επίλυσης.

Ο Αλέξανδρος Ζαΐμης, έμπειρος πολιτικός, πρώην πρωθυπουργός της Ελλάδας και μετέπειτα Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας, ανέλαβε τα καθήκοντα του στις 18 Σεπτεμβρίου 1906. Η πολιτική ομαλότητα επανήλθε στην ταραγμένη Κρήτη και μια νέα περίοδος δημιουργίας εγκαινιάστηκε. Η οικονομία βελτιώθηκε, η δημόσια διοίκηση αναδιοργανώθηκε και καταβλήθηκε ιδιαίτερη φροντίδα για την οργάνωση της δημόσιας υγείας και της παιδείας.

Το πιο σημαντικό είναι ότι οργανώθηκε για πρώτη φορά η Πολιτοφυλακή της Κρήτης, δηλαδή ο πρώτος στρατός του νησιού (1907), που εξελίχθηκε σε αξιόλογη δύναμη, όπως φάνηκε αργότερα στους Βαλκανικούς πολέμους 1912 - 1913. Η παρουσία των ξένων στρατευμάτων κατέστη πλέον περιττή και οι Μ. Δυνάμεις αποφάσισαν να εκκενώσουν την Κρήτη μέσα σε ένα χρόνο, με μόνη εγγύηση την ασφάλεια των μουσουλμάνων της νήσου. Ένα ευχαριστήριο Ψήφισμα της Κρητικής Βουλής (21 Μαΐου 1908) προς τις Μ. Δυνάμεις ήταν η επίσημη πολιτική πράξη της

χειραφέτησης της Κρήτης από την προστασία των Μ. Δυνάμεων. Το νησί έπρεπε πλέον να κινείται με τις δικές του δυνάμεις στη διαχείριση του Κρητικού Ζητήματος.

(Βλ. σχετ. κεφ. 5. «Η αρμοστεία του Αλέξανδρου Ζαΐμη», «Ο Αλέξανδρος Ζαΐμης...Κρητικού Ζητήματος» - σελ. 216. Στην αρχή της απάντησής μας εισάγουμε και τις σχετικές πληροφορίες από την τελευταία παράγραφο του προηγούμενου κεφαλαίου με κατάλληλη προσαρμογή).

ΟΜΑΔΑ Β΄

ΘΕΜΑ Β1

Η αρχή της δεδηλωμένης προέκυψε ύστερα από μια ασάφεια του Συντάγματος του 1864, που εκμεταλλεύτηκε ο βασιλιάς Γεώργιος, για να διορίζει κυβερνήσεις της αρεσκείας του. Είχαν προηγηθεί τα γεγονότα της επανάστασης του 1862, η οποία είχε σαν αποτέλεσμα να εγκαταλείψει ο Όθων τη χώρα στις 12 Οκτωβρίου 1862 και στη συνέχεια η εθνοσυνέλευση του 1862 -1864, που οδήγησε στην ψήφιση νέου Συντάγματος. Στο πλαίσιο αυτό επιβλήθηκε η αρχή να προέρχεται η κυβέρνηση από την κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Ωστόσο, δεν ορίστηκε με σαφήνεια, διότι θεωρήθηκε αυτονόητο, ότι ο βασιλιάς όφειλε να δώσει την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης σε βουλευτή του κόμματος που είχε την εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας της Βουλής. Ο βασιλιάς Γεώργιος, διορίζε αυθαίρετα κυβερνήσεις της αρεσκείας του και η αρχή της δεδηλωμένης, που ψηφίστηκε το 1875, είχε στόχο να αντιμετωπίσει την κατάσταση αυτή.

Στο απόσπασμα από το έργο του Γεωργίου Φιλάρετου, «Ξενοκρατία και Βασιλεία εν Ελλάδι, 1821-1897» ασκείται κριτική στη κρατούσα πολιτική κατάσταση και δίνονται επιπρόσθετα στοιχεία για τους παράγοντες που συνέβαλαν στην ψήφιση της αρχής της δεδηλωμένης. Πρόκειται για μια πρωτογενή πηγή, τμήμα κειμένου, που εκδόθηκε το 1897, περίπου 20 χρόνια από την ψήφιση της εν λόγω αρχής.

Σύμφωνα με τον συγγραφέα, στο πολιτικό σκηνικό η εξουσία του πρωθυπουργού είναι τυραννική, ενώ κυριαρχεί η βουλευτοκρατία. Κυριαρχεί η λεγόμενη «συναλλαγή», δηλαδή η ανταλλαγή της εκλογικής ψήφου με αντάλλαγμα τις κυβερνητικές παροχές. Στο κείμενο με αιχμηρούς χαρακτηρισμούς ασκείται έντονη κριτική στα υπουργικά μέλη της κυβέρνησης, τα οποία σύμφωνα με τον Γ. Φιλάρετο, έχουν μετατραπεί σε κωφάλαους γενικούς γραμματείς, που δεν τιμούν το υπουργικό τους αξίωμα. Επιπρόσθετα, αναφέρονται και εξηγούνται με ενάργεια τα πεδία στα οποία σημειώνονται οι αυθαιρεσίες της άρχουσας τάξης. Πρόκειται για τα πεδία της εκτελεστικής και της νομοθετικής εξουσίας. Η κυβέρνηση και οι βουλευτές διορίζουν, προβιβάζουν και μεταθέτουν κατά βούληση. Επίσης, έχουν τη δύναμη να απονέμουν τη δικαιοσύνη και να διανέμουν χάρες και παράσημα με στόχο την εξυπηρέτηση των συμφερόντων των φίλων και ψηφοφόρων τους.

Με παρόμοιο ύφος λίγα χρόνια πριν, το 1893, την ίδια δηλαδή χρονιά, που το ελληνικό

κράτος πτωχέει, ο Αναστάσιος Βυζάντιος, παραθέτει πληροφορίες αναφορικά με την παθολογία του ελληνικού πολιτικού συστήματος. Τονίζει πως το βουλευτικό αξίωμα είναι αποτέλεσμα των Αρματολών επί Τουρκοκρατίας *«Το επί Τουρκίας Αρματολίκι έτεκε γνήσιον τέκνον το βουλευτικόν αξίωμα»* και μακαρίζει τους βουλευτές που υποστηρίζει ότι είναι οι μόνοι ελεύθεροι πολίτες της Ελλάδος και με εξουσίες που δε συνάδουν με τη δημοκρατία *«Οι μόνοι αληθώς ελεύθεροι και μακάριοι πολίται της Ελλάδος είναι οι βουλευταί... Είναι αυτό τούτο δικτάτορες...»*.

Δίνει έμφαση στην πολιτική αυθαιρεσία της εποχής του, εκφράζει με τόλμη την άποψή του και δε διστάζει να χαρακτηρίσει ακόμα και τον ίδιο τον βασιλιά Γεώργιο υπήκοο των βουλευτών *«Έχουσι το δεσμείν και λύειν και πρώτος αυτών υπήκοος είναι ο βασιλεύς Γεώργιος»*.

Η πρωτογενής αυτή πηγή ενισχύει και τεκμηριώνει τις ιστορικές μας γνώσεις σχετικά με την ύπαρξη αυθαίρετων κυβερνήσεων, που στηρίζουν άκριτα κάθε επιθυμία και πράξη. Με ρητορικά ερωτήματα θέτει επίσης το ζήτημα της έλλειψης συνείδησης των ψηφοφόρων, οι οποίοι ψηφίζουν σύμφωνα με το ιδιωτικό συμφέρον ή τις ελπίδες για αυτό, που τους παρέχουν οι υποψήφιοι βουλευτές. Ο συγγραφέας Α. Βυζάντιος, ως δεινός πολιτικός δημοσιογράφος της εποχής του στηλιτεύει τις δοσοληψίες, τον νεποτισμό και την αναξιοκρατία *«Εις ουδέν Χρηματιστήριον της Ευρώπης πιστεύομεν να γίνωνται τόσαι δοσοληψίαί όσαι εν τω αχυρώνι εκείνω όστις εν Αθήναις καλείται Βουλευτήριον. Πρέπει να χορτάσωσι πάντες οι συγγενείς, πάντες, ει δυνατόν, οι ψηφοφόροι εκάστου βουλευτού»*). Με τόλμη, παρρησία και αμεσότητα κατηγορεί τα κακώς κείμενα της εποχής του και επισημαίνει ότι ο προϋπολογισμός το κράτους κατασπαταλείται εξαιτίας της ισχύουσας παρηκμασμένης κατάστασης. *«Ιδού λοιπόν ο προϋπολογισμός του κράτους και τα δημόσια υπουργήματα. Φάγατε και ευφρανθήτε»*). Στο ίδιο πλαίσιο τονίζει την εξουσία και τις δυνατότητες όσων έχουν την εύνοια των βουλευτών, *«της θριαμβευσάσης φατρίας»* και αντίστοιχα τη δυσμενή θέση των αντιφρονούντων, που διώκονται από τις θέσεις εργασίας τους, φορολογούνται άδικα, που ούτε ακόμα και στα δικαστήρια δεν μπορούν να διεκδικήσουν το δίκιο τους. Η απάντηση *«Ο βουλευτής»* στα αλληπάλληλα ερωτήματα, όπως *«Τις προστατεύει τον ληστήν, τον έχοντα ισχυρούς συγγενείς ή δυνάμενον δι' αιματηρών απειλών να επιβάλη θέλησιν εις τους εκλογείς;»*, *«Τις σώζει τον επί φόνου ή κλοπής δικαζόμενον;»*, *«Τις απονέμει αυτώ βασιλικήν χάριν;»* *«Τις παρέχει άσυλον εις τον φυγόδικον, ή εις τον λαθρέμπορον;»* *«Τις απαλλάσσει της τιμωρίας τον καταχραστήν υπάλληλον;»* με εύσχημο τρόπο καθιστά σαφές το σαθρό πολιτικό σκηνικό και την ανάγκη για εξυγίανση με κάποιο τρόπο.

Η αρχή της δεδηλωμένης αποτελεί την προσπάθεια να αντιμετωπιστούν αυτά τα φαινόμενα και η αυθαιρεσία του βασιλιά Γεωργίου Α', ο οποίος εφάρμοζε καθεστώς απόλυτης μοναρχίας, επειδή διόριζε πρωθυπουργούς χωρίς να λαμβάνει υπόψη του τα αποτελέσματα των εκάστοτε βουλευτικών εκλογών. Η ιδέα της αρχής της δεδηλωμένης ανήκε στον νέο τότε πολιτικό Χαρίλαο Τρικούπη, ο οποίος υποστήριξε δημόσια ότι μόνη λύση στο πρόβλημα της πολιτικής αστάθειας

ήταν η συγκρότηση δύο μεγάλων κομμάτων εξουσίας, σύμφωνα με το πρότυπο της Αγγλίας. Για να καταστεί αυτό δυνατόν, έπρεπε ο βασιλιάς να αναθέτει την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης μόνο σε πολιτικό ο οποίος σαφώς είχε τη «*δεδηλωμένη*» εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας των βουλευτών. Αυτό θα στερούσε από τα κόμματα μειοψηφίας τη δυνατότητα να σχηματίζουν κυβέρνηση, θα τα ωθούσε σε συνένωση με τα μεγάλα και θα είχε ως αποτέλεσμα σταθερότερες κυβερνήσεις πλειοψηφίας.

Όπως παραθέτουν με ενάργεια τα κείμενα των Φιλαρέτου και Βυζαντίου, παράγοντες που συνέβαλαν στην ψήφιση της αρχής της δεδηλωμένης ήταν η βαθιά πολιτική κρίση του τόπου. Η ψηφοθηρία, η αναξιοκρατία, η πελατοκρατία και γενικά οι αυθαιρεσίες των διορισμένων κυβερνήσεων και των βουλευτών από τον βασιλιά, εις βάρος της δικαιοσύνης, του κοινοβουλευτισμού και κατά συνέπεια του κοινωνικού συνόλου.

Ο βασιλιάς, υπό την πίεση της αντιπολίτευσης και του επαναστατικού αναβρασμού του λαού, υιοθέτησε τελικά την άποψη του Τρικούπη, η οποία αποτελεί τομή στην πολιτική ιστορία της χώρας, καθώς οδήγησε σε μεταβολή του πολιτικού τοπίου.

ΘΕΜΑ Β2

B.2.α.

Το περιεχόμενο της πολιτικής αντίληψης που ονομάστηκε συνοπτικά «Βενιζελισμός», εκφράστηκε με τον Ελευθέριο Βενιζέλο και αναπτύχθηκε κατά τη διάρκεια της περιόδου 1910-1922, όταν η Ελλάδα βρισκόταν σε συνεχή πολεμική ετοιμότητα. Σύμφωνα με το απόσπασμα του βιβλίου «Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός» η νέα αυτή πολιτική αντίληψη χαρακτηρίζεται από μια απaráμιλλη δυναμική. Βασίστηκε στη χαρισματική προσωπικότητα του ηγέτη της και στο γεγονός ότι από το 1910 ο αστικός εκσυγχρονισμός συνδέθηκε άρρηκτα με το λεγόμενο εθνικό εκσυγχρονισμό. Είναι βέβαια δύσκολο να ορίσουμε με λίγα λόγια τι ακριβώς ήταν αυτή η πολιτική, στον οικονομικό όμως τομέα φαίνεται ότι θεωρούσε το ελληνικό κράτος ως μοχλό έκφρασης και ανάπτυξης του ελληνισμού.

B.2.β.

Όπως επισημαίνεται στο σχετικό παράθεμα, η εθνική ολοκλήρωση διακρίνεται σε δύο φάσεις, που ορίζουν αντίστοιχα και τις κύριες επιδιώξεις του «Βενιζελισμού». Κατά τη πρώτη φάση, πριν το 1922, ο αστικός εκσυγχρονισμός συνυφαίνεται με την απελευθέρωση των αλύτρωτων εδαφών και τη λεγόμενη Μεγάλη Ιδέα. Στο πλαίσιο λοιπόν του «Βενιζελισμού» το ελληνικό κράτος έπρεπε να επιδιώξει την ενσωμάτωση του εκτός συνόρων ελληνισμού και, με ενιαία εθνική και κρατική υπόσταση, να διεκδικήσει τη θέση του στον τότε σύγχρονο κόσμο. Αυτό προϋπέθετε όχι μόνο θεσμικό εκσυγχρονισμό, που θα καθιστούσε το κράτος αποτελεσματικό και

αξιοπίστο, αλλά και γενικότερη προσήλωση στην ιδέα της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων του έθνους.

Ο Βενιζέλος δεν ήταν μόνος στη διαδικασία διαμόρφωσης και υλοποίησης των νέων επιλογών. Συσπείρωσε γύρω του μια δραστήρια αστική τάξη που εξακολουθούσε ακόμα να πλουτίζει σε όλη τη λεκάνη της ανατολικής Μεσογείου και που φιλοδοξούσε να κυριαρχήσει και πολιτικά στο χώρο όπου άπλωνε τις οικονομικές της δραστηριότητες. Κατά την περίοδο αυτή, υπήρχε ακόμα ισχυρή ελληνική οικονομική παρουσία στα λιμάνια της Νότιας Ρωσίας, στη λεκάνη του Δούναβη και το εσωτερικό της Ρουμανίας, στον Πόντο και τα μικρασιατικά παράλια, στην Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη, τη Θεσσαλονίκη, την Αίγυπτο, το Σουδάν, την Αλεξάνδρεια. Όλος αυτός ο πλούτος μπορούσε να διασφαλιστεί μόνο μέσα από τη δημιουργία ενός ισχυρού εθνικού κέντρου, μιας περιφερειακής δύναμης ικανής να παρεμβαίνει και να προστατεύει τα συμφέροντα των πολιτών της. Επρόκειτο για ένα αίτημα αρκετά κρίσιμο, σε μια εποχή κατά την οποία πολλά εθνικιστικά κινήματα έκαναν αισθητή την παρουσία τους. Για τους λόγους αυτούς η Μεγάλη Ιδέα και οι προϋποθέσεις της -ο εκσυγχρονισμός του κράτους- αποτέλεσαν ισχυρά ιδεολογικά, πολιτικά και οικονομικά ερείσματα για τη διεκδίκηση της Μεγάλης Ελλάδας με πιθανότητες επιτυχίας. Χαρακτηριστικό είναι ότι στα χρόνια αυτά της μεγάλης προσπάθειας οι προϋπολογισμοί του κράτους ήταν συνήθως πλεονασματικοί. Το 1911 τα έσοδα του προϋπολογισμού ήταν 240.000.000 και τα έξοδα μόνο 181.000.000 δραχμές, παρά τις αυξημένες στρατιωτικές δαπάνες.

Ο συγγραφέας Γ. Μαυρογορδάτος δίνει επιπρόσθετα την πληροφορία ότι μετά την Μικρασιατική καταστροφή και μέχρι την τελευταία κυβέρνηση του Ελ. Βενιζέλου το 1932, δίνεται έμφαση στην εθνική ομοιογένεια εντός των κρατικών συνόρων και στην ομαλή ένταξη των προσφύγων. Ο αστικός εκσυγχρονισμός συνδέεται πλέον *“με την οικοδόμηση ενιαίου εθνικού κράτους, με ιδεολογικό επιστέγασμα την Αβασίλευτη Δημοκρατία, στην οποία ο Βενιζελισμός επιχείρησε να προσδώσει ευρύτερο ιδεολογικό και κοινωνικό περιεχόμενο.”*

Επιμέλεια : Σπύρτζη Αθανασία

Τομέας Ιστορίας

ΟΡΟΣΗΜΟ Αθήνας